
СЕКЦИЯ № 2. Педагогические науки

РІСА ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРИ АСОСИДА МИЛЛИЙ ТАЪЛИМ МАЗМУНИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Маткаримов Акрамжон Мухторович

*Андижон давлат университети тадқиқотчиси, педагогика фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация. Мақолада PISA халқаро баҳолаш дастурининг миллий таълим тизими мазмунини такомиллаштиришдаги аҳамияти, компетенциявий ёнда шувнинг давлат таълим стандартлари, ўқув методик мажмуалар мазмуни шакллантиришдаги аҳамияти ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: PISA ҳалқаро баҳолаш дастури, миллий таълим мазмуни, компетенциявий ёндашув, давлат таълим стандарти, таянч компетенциялар.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОГРАММЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОЦЕНКИ PISA

Маткаримов Акрамжон Мухторович

*Научный сотрудник Андijanского государственного университета,
доктор философии по педагогическим наукам (PhD)*

Аннотация. В статье выделена значимость международной программы по оценке образовательных достижений учащихся PISA в совершенствовании содержания национальной системы образования, также значимость компетентностного подхода в формировании содержания государственных образовательных стандартов и учебно-методических комплексов.

Ключевые слова: Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA, содержание национальной системы образования, компетентностный подход, государственный образовательный стандарт, базовые компетенции.

IMPROVING THE CONTENT OF THE NATIONAL EDUCATION ON THE BASIS OF THE PISA INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM

Matkarimov Akramjon Mukhtorovich

*Researcher of Andizhan State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical
Sciences (PhD)*

Abstract. *In the article, the most important international assessment program PISA to the content of national education, the most important competence approach, and the formation of the content of state educational standards and educational-methodical complexes.*

Key words: *PISA Programme for International Student Assessment, national educational content, competence approach, state educational standard, basic competence.*

Машхур файласуф Сенеканинг “Non scholae, sed vitae discimus” [3, 12] (Мактаб учун эмас, ҳаёт учун ўқиш керак) жумласи мактаб таълимининг асосий мақсадини кўрсатиб ўтган. Ҳаёт учун муҳим бўлган билим ва кўникмаларни ривожлантириш, ўқувчининг келгуси ҳаётида зарур бўладиган билимлар, кўникмаларни шакллантириш мактаблар олдида турган вазифадир. Немис олими, дунёдаги кўплаб мактаб таълими тизимининг танқидчиси Р.Д.Прехт ўз илмий асарида мактабда ўрганилаётган билимларнинг узоқни ўйлаб, мукамал берилишини қуйидагича ифодалаб ўтган: “2020 йилда мактабда ўқувчига берилаётган билим, 2070 йилда нафақага чиқадиган одамга берилаётганини тасаввур қилиш лозим. Балки ўқувчи мактабдан сўнг тўғридан-тўғри меҳнат бозорига чиқиши мумкин. Мактаб узоқ муддат ёдда қоладиган, турли кундалик муаммоларни ҳал қилишда, ўз ҳаётини тўғри йўлга қўйишга етарли билимларни бера оляптими?” [4, 7]. Шу билан бирга, Р.Д.Прехт ҳозирги мактаблар ўқувчининг креатив фикрлаш кўникмасини ривожлантира олмаётгани, мактаб тизими таълим стандартлари билан чекланиб қолишини танқид остига олган.

Жамиятда билимларнинг эскириши, эскирган билимларнинг эса фойдаси йўқлиги ҳақида фикрлар мавжуд. Бу каби фикрлар ўқувчиларга ҳам ўз таъсирини ўтказиб боради. Барча билимлар эскирмайди, аксинча янги билимлар учун пойдевор вазифасини ўтайди. Мактабларда компетенциявий ёндашув эса билим беришни инкор қилмаган ҳолда, амалиётга қўллаш, фойдаланишга йўналтирилган компетенцияларга йўналтиришни тақозо этади. Бу ёндашувнинг муаммоли жиҳати шундаки,

ўқув машғулотида кўпроқ методик жиҳатига эътибор қаратилади, бу эса мазмундан узоқлашишга олиб келади. Ўқувчиларнинг ўқув материали, дарсликларга эътибори нисбатан камаяди. Компетенциявий ёндашувли концепт билан ишлаётганда ҳозирги давр ўқитувчисидан методика ва мазмун устида кўпроқ ишлаш талаб этилади. Ахборот жамиятидаги маълумотлар оқимининг катталиги ўқувчиларни жалб эта оладиган, ўқув мақсадида фойдаланиладиган материаллар топишда профессионал маҳорат талаб этилади [5, 12].

PISA халқаро баҳолаш дастури концепциясидан келиб чиққан ҳолда тадқиқотда иштирок этувчи ҳар бир давлат миллий таълим негизида ўқувчилар таянч компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитларига доир илмий-педагогик тадқиқотлар олиб боради. Аҳамиятли жиҳати шундан иборатки, педагогик шарт-шароитларни тўғри белгилаб олиш давлатларнинг тадқиқотда муваффақиятли иштирок этишини таъминласа, пировардида миллий таълим мазмуни ва сифатини такомиллаштиришга хизмат қилади.

PISA халқаро баҳолаш дастури иштирокчи давлатларнинг таълим стандартларини компетенциявий ёндашув асосида шаклланганлигини тақозо этади. Компетенциявий ёндашув жамият ва меҳнат бозори талаблари асосида “жамиятнинг фаол аъзоси”, “бўлғуси мутахассис”, “етук ҳаётий-амалий компетенцияларга эга шахс”га қўйилган ижтимоий талабларни давлат таълим стандартида ифода этилиши билан тавсифланади. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ) меҳнат бозорининг инсон ресурслари ва унинг сифатига бўлган талабларини доимий мониторинг қилиб келади. Бу талаблар таълимнинг мақсад ва мазмунини шаклланишида, доимий такомиллашиб боришида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Жумладан, ўқув жараёнининг ташкил этилишида, ўқув методик мажмуаларда, қўлланиладиган методларда ҳамда баҳолаш тизимида компетенциявий ёндашув ўз ифодасини топади. Шу аснода ўқувчиларда таянч компетенциялар шаклланиб, ривожланиб боради. Таянч компетенциялар ўқув жараёнида шаклланади, лекин улар маълум фанлар доирасида чегараланган бўлмайди. Таянч компетенциялар эгалланган билимнинг амалиётда, кундалик ҳаётда қўллай олиши ҳамда фойдалана олиши билан тавсифланади.

Ўқувчилар таянч компетенциялари шаклланишида ўқув методик мажмуаларнинг ўрни катта. Умумий ўрта таълим муассасалари учун ўқув-методик мажмуалар ишлаб чиқишнинг мақсади таълим муассасалари учун “замонавий фан ва техника ривожини ҳисобга олган ҳолда компетенциявий ёндашув талаблари асосида ўқув материаллари мазмуни ва сифатини такомиллаштириш ҳамда ушбу соҳадаги илғор хорижий тажрибани самарали татбиқ этишдан иборат” [7].

Ўқув-методик мажмуаларни ишлаб чиқишдаги вазифалар асосан “давлат таълим стандартлари талаблари асосида ўқувчилар томонидан билим, кўникма ва малака ҳамда компетенцияларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш”, “ўқувчиларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижобий қобилиятларини ривожлантириш”, “ўқувчиларда илмий дунёқараш ва глобал тафаккур юритиш компетентлигини шакллантириш” [7] этиб белгиланиши компетенциявий ёндашувнинг муҳимлигини таъкидлайди. Мазкур умумий талабларда ўқув мажмуаларнинг ишлаб чиқиш тамойиллари келтирилган. Жумладан, “умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг зарур ҳажми берилганлиги, ўқувчиларда мустақил ижодий фикрлаш, ташкилотчилик қобилияти ва амалий тажриба кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилганлиги” [7] тамойили ўқув-методик мажмуаларни ишлаб чиқишнинг долзарблигини таъкидлайди.

Ўқув-методик мажмуаларни ишлаб чиқишга қўйиладиган талаблар қисмида дидактик талаблар келтирилган. Мазкур дидактик талабларнинг келтирилиши ҳозирги кундаги муаммоларнинг ечими сифатида берилган. Жумладан, “матнлар ахборот беришга эмас, балки ўқув фанининг мазмун-моҳиятини тушунтириш мақсадларига хизмат қилиши”, “қизиқарли, лўнда ва ҳамма учун қулай ва табақалаштирилган бўлиши”, “илмий дунёқарашни шакллантириш, ватанпарварлик ва миллатлараро тотувлик талабларига жавоб бериши, аниқ далилларга асосланган материаллардан таркиб топиши” [7] белгиланган. Шунингдек, таълимнинг «кундалик ҳаёт ва амалиёт ўртасидаги боғлиқлигини таъминлашга, олинган билимларни амалиётга қўллай олиш лаёқатлари шакллантирилишига, бошқа ўқув фанлари билан узвий боғлиқликни таъминлашга йўналтирилган бўлиши» асосий дидактик талаб сифатида кўрсатиб ўтилган.

Ўқув-методик мажмуаларнинг расмлар кўринишидаги иллюстрациялар, хариталар, чизмалар, схемалар, жадваллар, диаграммалар ва фотосуратлар билан безатилган бўлиши дидактик талаб сифатида акс этган. Шунингдек, ўқув-методик мажмуаларга қўйилган илмий-методик талабларда “фан-техниканинг сўнгги ютуқларини ўзида акс эттириши”, “ўқув фани мавзуларининг мазмунан яхлитлиги таъминланган бўлиши”, “савол ва топшириқлар аниқ ифодаланган бўлиши” ва “ўқувчиларни фикрлашга, ёзишга, тасвирлашга, чизма чизишга, ҳисоблашга, амалий ишларни бажаришга, тажрибалар ўтказишга ўргатишда педагогик технологиялардан фойдаланиш назарда тутилганлигига”га урғу берилган. Яъни муҳим талаблардан бири ўқув-методик мажмуаларда касб-хунарга йўналтиришга оид матнлар ва расмлар, изоҳли луғат, техник ижодкорлик ва мантиқий тафаккурни ўстиришга қаратилган лойиҳалаш ҳамда моделлаштириш юзасидан топшириқлар қамраб олинган бўлиши лозим.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, ўқув-методик мажмуалар яратишдаги асосий талаблар ҳам ўқувчиларнинг асосий таянч компетенцияларини шакллантириш механизмининг бир қисми сифатида қарор билан мустаҳкамлаб қўйилган. Ўқув-методик мажмуаларнинг ўқувчилар асосий таянч компетенцияларининг шаклланиши билан боғлиқлиги юзасидан тадқиқот ишлари мавжуд эмас.

Компетенциявий ёндашувни ўзида акс эттирган давлат таълим стандартлари, шу ҳужжат асосида ташкил этиладиган ўқув жараёни ва баҳолаш тизими ўқитувчи, ўқувчи ва уларнинг ота-онасига тушунарли, фойдаланишга қулай бўлиши лозим. Фарзандларини уй вазифаларини тайёрлашда ва уларнинг мактабдан ташқари таълим олиш жараёнида ота-оналар иштирокини ҳисобга олган ҳолда компетенциявий ёндашувли таълим стандартларининг мазмун-моҳияти уларга етарли даражада тушунтирилиши даркор. Педагог кадрлар тайёрловчи олий ўқув юртларида ҳам компетенциявий ёндашувли ўқув концепциялари ўқитилиши ва амалиёт билан боғлиқ равишда ташкил этилиши лозим. Бу ўз навбатида педагогик инновацияларни тақозо этади. Бўлажак педагогларни “янгича шароитларда ишлашга тайёрловчи жараён” ва “олдинги эгалланган билимлар асосида таълимда сифат жиҳатидан ўзгаришлар қилиб, юқори самарадорликка эришишга янгича ёндашув” педагогик инновация дейилади. Таълимнинг мазмун-моҳияти, белгилари, имкониятлари, вазифалари, тараққиёт босқичлари, тамойилларининг ривожланиш механизмлари ва улардан фойдаланиш бўйича услубий тавсиялар ҳамда бу борада педагогларда шаклландиган хислатларни ҳосил қилиш жараёнини ифодаловчи таълим-тарбия тизими сифат кўрсаткичларини такомиллаштириш, шу орқали юқори самарадорликка эришиш ушбу тизимнинг мақсадини ташкил қилади.

Ўқув жараёнидаги муаммоларнинг аксарияти педагогнинг салоҳияти билан боғлиқ. PISA баҳолаш дастурида доирасида олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, муваффақиятга эришган давлатлардан Эстонияда юқори натижаларга эришганлик ўқитувчининг ўз устида ишлаши, уларга яратилган “мустақил фаолият ва қарор қабул қилиш” эркинлиги билан изоҳланади. Молиявий жиҳатдан Европанинг бир қатор давлапларидан кам таъминланган бўлса-да, ўқитувчиларнинг салоҳияти, педагогик фаолиятга ёндашуви ўқувчиларининг мукаммал билим олиш ва халқаро даражадаги баҳолаш тадқиқотларида юқори натижалар кўрсатиши яққол мисол бўла олади. Ўрганиш ва таҳлиллар тезкор ривожланаётган таълим жараёнларининг талабларидан замонавий педагогнинг касбий компетентлиги орқада қолаётганини кўрсатади. PISA халқаро баҳолаш дастури ўз навбатида педагог кадрларни тайёрлашнинг муҳим жиҳати сифатида бўлғуси педагогларга “реал ҳаётдаги жараёнларни педагогик нуқтаи назардан баҳоловчи ва бу жараёнларни ўқув жараёнига дидактик

жиҳатдан тўғри сингдира оладиган мутахассислар” бўлишлигини кўрсатиб ўтади. Бу эса мавжуд педагогик таълимни ривожлантириш ва узлуксиз таълим жараёнида педагоглар салоҳиятини ошириш муаммоларининг долзарблигини кўрсатади. Педагогларнинг салоҳияти шу нуқтаи назардан таянч компетенцияларнинг шаклланишида ҳал қилувчи муҳим аҳамиятга эга.

PISA халқаро баҳолаш дастури таянч компетенциялардан ташқари, бир қатор мустақил бошқариладиган таълимга оид саволларни ҳам дастур иштирокчиларига ҳавола этади. Ўқиш, математика ва табиий фанларга оид таянч компетенциялар ўқув жараёнига боғлиқ ҳолда шаклланади. Ўқув жараёни таянч компетенцияларнинг шаклланиши учун етарли шарт-шароитни яратиб бермайди. Ўқувчиларнинг мустақил таълимсиз таянч компетенцияларнинг тўлиқ шаклланиши мумкин эмас. Ўқувчиларнинг мустақил таълим олишга йўналтириш, қўллаб-қувватлаш ҳам таянч компетенцияларнинг шаклланишининг педагогик шарт-шароитлари сифатида қаралади. PISA халқаро баҳолаш дастури концепсиясида мустақил таълимга қуйидагича тавсиф берилган: “Ўқувчилар таянч компетенцияларини шакллантиришда ўрганилаётган билимларни англаб етиши, ўзлари учун мос ўқув стратегияси ва усуллари танлаб олиши ва ўйлаш жараёни мустақил бошқариладиган таълим дейилади. Бунда ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини мақсадли, фаол ва мустақил эгаллаши ва қўллаши тушунилади” [2, 14]. Шундан келиб чиққан ҳолда, PISA халқаро баҳолаш дастурининг марказида ўқувчиларнинг маълумотларни таҳлил қилиши, мотивационал преференциялари ва мақсадга йўналтирилганлиги, ўз мақсадларини назорат қила олиши, ўзини ўзи баҳолай олиши, ижтимоий муносабатлардаги ҳамкорликда таълим стратегиялари туради. Мотивационал преференциялар олдинга ундовчи, рағбатлантирувчи устувор омиллардир.

Таълим маданиятнинг таркибий қисми сифатида шаклланиб келган экан, ўқувчининг таянч компетенциялари мактабдан ташқари вақтда ҳам жамиятдаги кўплаб соҳаларга боғлиқ равишда шаклланиб, ривожланиб боради. Оилада таълимга муносабатларнинг шаклланганлиги, академик ресурсларнинг мавжудлиги, таълим олишга шарт-шароитлар ва ота-онанинг таълим олишга юқори приоритетдаги қадрият сифатида қараши муҳим мезонлар ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг “ўрганишни ўрганиш” бўйича малакалари мустақил таълим орқали асосий таянч компетенцияларни шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Ўқувчиларнинг турли ўрганиш стратегияларини мукамал билиши жамиятда ўзининг мустақил ўрганиш жараёнини ташкил этишида катта ёрдам беради. Жумладан, турли медиа воситалари, ижтимоий тармоқлар, турли тадбирлар, кўргазмалар, маросимлар, таширфлар орқали ҳам ахборотлар билан ишлаш ўқувчи компетенциясини шакллантириб боради. Мукамал ўрганиш стратегияларини ўзлаштирган

Ўқувчи жамиятдаги маълумотлар оқимидан ўзига керакли маълумотларни саралаб олиши ва мақсадли, унумли фойдаланиши, мактабдан ташқарида турли соҳа вакиллари билан маълум соҳа ёки мавзуга оид суҳбатлар қуриши ва шу орқали коммуникатив компетенцияларини шакллантира олиши, жамиятда маҳсулотлар ва хизматлар “истеъмолчиси” сифатида ўз ҳуқуқ ва бурчларини билиши эса ижтимоий фаол фуқаролик компетенциясини шаклланишига хизмат қилади. Ўқувчининг турли саёҳатлар даврида, турли миллат вакиллари билан барча эътироф этган меъёрларни қўллаган ҳолда суҳбатлаша олиши ва миллий ҳамда умуммаданий, шунингдек, коммуникатив компетенцияларини ривожланишига хизмат қилади. Албатта, барча таянч компетенцияларнинг шаклланишида мактабдаги ўқув жараёни мазмунига юқорида кўрсатилган ҳолатлар – жамиятдаги, иқтисодий-ижтимоий ҳаётдаги турли ҳолатлар, вазиятлар, меъёрлар, қадриятлар турли топшириқлар сифатида сингдирилиб борилиши мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарори / “Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси”, 30.09.2019 й., 09/19/821/3833-сон; 30.09.2019 й., 09/19/822/3840-сон.
2. Bildungsmonitoring Schweiz: Für das Leben gerüstet? Die Grundkompetenzen der Jugendlichen-Nationaler Bericht der Erhebung // PISA 2000. – P. 91.
3. Lucius Annaeus Seneca, <http://www.seneca-der-juengere.de/>. – PP. 8–16.
4. Precht R.D. „Anna, die Schule und der liebe Gott“ // Goldmann Verlag, 2014. – P. 437.
5. Zeitschrift „BEGEGNUNG – Deutsche schulische Arbeit im Ausland“ // 1-2018. – P. 120.